

НОВИЙ КРОК ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ У РОЗВИТКУ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ВИКЛАДАННЯ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Останніми роками в Україні відбуваються помітні зрушення у викладанні загальнотеоретичного правознавства у закладах вищої юридичної освіти. Цей процес спостерігається в усіх основних вітчизняних правничих наукових школах. Свідченням цього є, зокрема, й новітній підручник «Загальна теорія права», опублікований харківським видавництвом «Право» за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. В. Петришина – завідувача кафедри теорії та філософії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.¹

Насамперед заслуговує на схвалення розгляд у цьому підручнику низки таких тем, які у попередньому його виданні (2014) не привертали достатньої уваги або ж взагалі не висвітлювались. До них належать такі сюжети, як-от: соціальна генеза права, правові цінності, юридична аргументація. Особливо слід відзначити останнє питання, яке у вітчизняній навчальній літературі розглянуто тут вперше.

Помітні новації спостерігаються й у викладі таких питань курсу, як: загальне поняття права, соціальні чинники правоутворення, верховенство права. Не менш важливим є й те, що при висвітленні й інших питань автори підручника брали до уваги, враховували, так чи інакше, не тільки свої оновлені наукові позиції, але й також погляди інших вітчизняних, а подекуди й зарубіжних фахівців. Прикметним позитивним моментом видається достатнє використання у підручнику матеріалів сучасної юридичної практики, включно із зарубіжною.

Однією з, можна сказати, традицій у підготовці і виданні викладачами згаданої кафедри підручників є залучення до авторського колективу усіх провідних її викладачів. Це дозволяє використовувати колективний досвід декількох поколінь харківських теоретиків права, об'єднувати і скоординувати їх творчі зусилля на основі спільних

---

* Петро Мойсейович Рабінович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри теорії та філософії права, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Petro Rabinovych, Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law, Ivan Franko National University of Lviv.

e-mail: rmpetro2009@gmail.com

¹ Олександр Петришин, ред. *Загальна теорія права: підручник* (Харків: Право, 2020).

концептуально-методологічних позицій, зміцнювати взаємоповажні стосунки між усіма членами цього науково-викладацького колективу, підтримувати чуття єдиної команди. (Хоча, зауважимо, наявність значної кількості співавторів нерідко може ускладнювати уникнення дублювань, а також деяких змістовних суперечностей у викладенні матеріалу, а отже, вимагає вельми прискіпливого редагування видання.)

Отож, харківським колегам вкотре вдалося творчо поєднати сформовані протягом двох останніх десятиліть академічно-просвітницькі традиції у сфері загальнотеоретичного правознавства з низкою сучасних трендів у цій науці.

З огляду на обмежені рамки рецензії дозволимо собі висловити лише деякі враження і міркування стосовно таких аспектів рецензованого підручника: а) авторська інтерпретація загального праворозуміння, б) послідовності розміщення у підручнику тем і питань як однієї з істотних характеристик будь-якого видання зі статусом саме навчального, і в) повноти висвітлення деяких, так би мовити, «класичних» сюжетів курсу.

1. Дефініція загального поняття права. Адже вона має визначати, спрямовувати виклад більшості питань курсу. Згідно із сформульованою керівником авторського колективу академіком НАПрН України О. В. Петришиним такою дефініцією, право як явище являє собою «норми, які визначають межі свободи учасників соціальної комунікації шляхом визнання їх суб'єктами права (носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків), реалізація яких уможливає існування суспільства та спирається на підтримку держави» (с. 75).

Наведена дефініція відображає, радше за все, чергову спробу з позицій так званого (як тепер подекуди висловлюються) «інтегрального» праворозуміння розтлумачити, яке ж саме явище, з якими суттєвими ознаками слід вважати *правом*.

Певна перевага наведеної інтерпретації вбачається, як видається, передовсім у тому, що автор не обмежився лише абстрактним декларуванням означеного варіанта праворозуміння, а запропонував досить змістовний його різновид.

Не можна не помітити, що наведене вище визначення права досить жорстко прив'язане до державного забезпечення як до його необхідної складової. То чи не дисонує таке правоуявлення, по-перше, з позицією інших співавторів підручника, згідно з якою явище права, взагалі кажучи, виникає раніше ніж держава (додержавне право – с. 28)? А по-друге, з викладеною у розділі XXIV позицією, згідно з якою, окрім державно-похідного (державно-забезпечувального) права, існує ще й інше, так зване «природне» право (природні права людини). Стосовно же останніх цілком слушно відзначено, що їхнє виникнення та зміст не залежать від законів держави, від її волевиявлення (с. 456). Проте автор дефініції природних прав людини все ж таки включив і до неї таку їх властивість, як необхідність гарантування державою (с. 456).

У такому разі чи не стосується обговорювана загальна дефініція тільки одного різновиду правоявищ – юридико-позитивістського (державно-позитивістського, внутрішньодержавного), а не усіх можливих його різновидів? (Між іншим, наведене

визначення вочевидь не відповідає інтерпретації явища права, поданий у розділі I підручника.)

Та на завершення ж обговорюваної, можна сказати, найфундаментальнішої проблеми загальної теорії та філософії права, можна констатувати, що запропоноване у підручнику її вирішення спирається на сучасні наукові здобутки і, гадаємо, сприятиме подальшим методологічно значущим пошукам, дискусіям та розширять загально-теоретичну компетентність, ерудованість студентів-правників.

2. Якщо оцінювати рецензовану роботу з точки зору дидактичних вимог до праць навчального жанру, то, як відомо, однією з таких вимог є дотримання принципу поступовості й послідовності у викладі навчального матеріалу. Попри те, що стосовно більшості розділів підручника названий принцип можна вважати дотриманим, проте, на жаль, мають місце й такі випадки, коли у ньому зміст спеціальних термінопонять, які студенти-першокурсники – вчорашні школярі – читають чи чують вперше у своєму житті, роз'яснюються значно пізніше, лише у наступних розділах. Можливо, найбільш яскравим прикладом у цьому плані може слугувати розділ VIII «Правове регулювання», в якому сконцентрована значна кількість термінопонять, зміст яких принаймні у ньому самому не роз'яснено. Більш обґрунтованим видається розташування цього матеріалу в одній із заключних частин підручника, тобто вже після того, як студентами були засвоєні знання про кожен окремих елемент механізму правового регулювання, про його інструменти та методи.

Аналогічна ситуація стосується і термінів «право», «правова», «правові», зокрема, у складі терміносполучень «правова людина», «правові цінності», які використовуються у найперших же розділах підручника ще задовго до того, як (у розділі IV) охарактеризовано зміст понять, означуваних ними.

З огляду на згадані дидактичні принципи, у навчальних працях, зазвичай, намагаються уникати змістовного дублювання навчального матеріалу у різних розділах. Однак відхід від цього принципу можна спостерігати, порівнюючи, наприклад, розділи про правові цінності та основоположні принципи права, або ж розділи про колізію в праві і про застосування правових норм.

Стисла характеристика правових поглядів низки одних і тих самих історично-відомих мислителів, теоретиків, таких як Тома Аквінський, Дж. Локк, Г. Ф. Пухта, Ф. К. Савін'ї, Г. Кельзен, К. Маркс, Ф. Енгельс, подається у двох самостійних розділах підручника (розділи II і IV.)

Виходячи, окрім іншого, й зі світоглядно-концептуальних міркувань, важко погодитись з тим, що присвячений правам людини самостійний розділ розміщено наприкінці підручника; попри те, що такі права згадуються у численних попередніх його розділах. Як нам уже не раз доводилося обґрунтовувати і втілювати у навчальний процес, у курсі загальної теорії права праволюдина проблематика нині має «очолювати» підручники з цього предмета, бути дороговказом, так би мовити, «прожектором»,

у світлі якого мають функціонувати усі юридичні інструменти позитивно-правового (державно-вольового) регулювання.

3. Нарешті, з погляду необхідної повноти викладу навчального матеріалу привертає увагу й такий момент, що у цілком виправданому намаганні викласти деякі традиційно необхідні теми курсу оновлено автори відповідних розділів уникли висвітлення деяких базових понять, знань, без яких достатня загальнотеоретична підготовка практичного юриста навряд чи можлива. Так, у розділі «Застосування норм права» (розділ XX) не схарактеризовано і навіть не названо кожен обов'язкову стадію правозастосовної діяльності, а також низку загальновідомих, усталених вимог до її правильності (верховенство права, законність, обґрунтованість, справедливість, доцільність тощо). У розділі «Тлумачення в праві» (розділ XXII) не висвітлено розрізнення між тлумаченням-з'ясуванням і тлумаченням-роз'ясненням, між тлумаченням загальним (нормативним) і індивідуальним (казуальним); не схарактеризовано поділ роз'яснення на офіційне (зокрема, офіційне) та неофіційне, а також на авторське (автентичне) та делеговане (легальне). Методичні новації у викладі знань не повинні здійснюватися за рахунок вилучення випробуваних тривалою практикою теоретичних положень.

Втім, зазначені зауваження (частина з яких має науково-дискусійний характер) не перешкоджають висновити таке: новітній харківський підручник із загальної теорії права є корисним внеском у сучасне вітчизняне викладання та вивчення цієї фундаментальної, світоглядної науки у закладах вищої юридичної освіти; він, безперечно, буде користуватись належним попитом як у студентів, так і практичних юристів і науковців.

© П. Рабінович, 2020

Петро Рабінович. Новый шаг харьковской научной школы в развитии исследований та преподавания общетеоретической юриспруденции

Анотація. Рецензія на підручник «Загальна теорія права» за редакцією О. В. Петришина (Петришин, Олександр, ред. *Загальна теорія права*: підручник. Харків: Право, 2020).

Петр Рабинович. Новый шаг харьковской научной школы в развитии исследований и преподавания общетеоретической юриспруденции

Аннотация. Рецензия на учебник «Общая теория права» под редакцией А. В. Петришина (Петришин, Олександр, ред. *Загальна теорія права*: підручник. Харків: Право, 2020).

Petro Rabinovych. A New Step of the Kharkiv Scientific School in the Development of Research and Teaching of General Theoretical Jurisprudence

Abstract. Review of the textbook "General Theory of Law" edited by Oleksandr Petryshyn (Petryshyn, Oleksandr, ed. *General Theory of Law*: textbook. Kharkiv: Pravo, 2020 (in Ukrainian)).

Одержано/Received 24.05.2020